

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Melati van Java. Dochter van Indië

Loo, G.C.G. van de

Citation

Loo, G. C. G. van de. (2014, January 14). *Melati van Java. Dochter van Indië*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/23020> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Loo, Geertje Cornelia Grietje (Vilan) van de

Title: Melati van Java : dochter van Indië

Issue Date: 2014-01-14

11 Een katholieke wereld 1911-1922

Een wereldoorlog, modernere meisjes, en een toevloed van vluchtelingen uit de buurlanden: Marie Sloot ging bijna volledig op in haar werk voor de Vereeniging ter Bescherming van Roomse Meisjes. Haar trouwe vriendin Lina zette zich ook voor de Vereeniging in, al zou zij 'slechts' vice-presidente van een afdeling worden, terwijl Marie niet alleen presidente van een andere afdeling was maar ook bestuurslid en indien het te pas kwam, optrad als voorzitter of secretaresse. Liefde voor het sociale werk kon samengaan met ambitie.

Voor de literaire buitenwereld leek de schrijfster Melati van Java in deze periode van het toneel te zijn verdwenen. Alleen in 1912 verscheen nog een boek: *Koninginnen zonder kroon*. Meer niet. Onzichtbaar was ze immers als Max van Ravestein, het pseudoniem waaronder ze een geheel nieuw oeuvre schiep. Overigens bleef ook haar sociale werk buiten het zicht van het grote publiek: op de grote vrouwentoonstelling in 1913 waren nauwelijks tot geen katholieke verenigingen. Voor Marie waren het extreem drukke jaren. Maar slechts enkele ingewijden wisten hoe druk.

11.1 Een nieuw oeuvre

Eén roman was voor Max van Ravestein te weinig. Tot 1922 verschenen *Aan d'Overkant* (1911), *Drijfzand* (1916), *Stofgoud* (1917) en *Poverella* (1922). De boeken vormden een samenhangend oeuvre: in omvang, katholieke thema's en toon lijken ze op elkaar, en daarbij verschijnen personages uit het ene boek een enkele keer ook in het andere boek. Vanwege deze samenhang, en omdat Marie Sloot met de Max-romans specifieke bedoelingen had, worden ze hier in dezelfde paragraaf besproken.

Over de specifieke bedoelingen van deze romans sprak Max zelf zich uit, in een lange ingezonden brief die in 1914 verscheen in *Boekenschouw*, dat onder leiding stond van de met Marie bevriende Pater Gielen. Hij zal dus waarschijnlijk wel geweten hebben wie zich achter het pseudoniem verschool. In de brief, die eerder een programmatisch artikel was, zet Max van Ravestein uiteen wat voor hem de essentie en de functie van een goede katholieke roman is. De titel 'Losse gedachten over de romankunst' is uiterst misleidend: wat daaronder volgde, was een samenhangend betoog over heden en verleden van de katholieke roman, de plaats van een groot aantal auteurs in deze traditie, een beschouwing van de huidige katholieke roman en ook wat Max zelf beoogde met zijn romans, die geheel aansloten op het geïdealiseerd realisme uit de Indische romans:

De katholieke roman mag niet kinderachtig, niet futiel zijn en moet toch door iedereen kunnen gelezen worden. De tendenz mag er niet boven op liggen en toch dient hij flink zijn richting uit te spreken, hij moet met de werkelijkheid rekening houden en heeft ook weer tot plicht te verzachten, te vergoelijken, te idealiseeren.

Daar kwamen nog twee andere eisen bij. De tweede volgde uit het geciteerde, want wanneer de werkelijkheid 'zonde en ongeloof' bevatte, dan moest de katholieke roman daarin een evenwicht met het 'verzachten' zien te bewaren. Om dat te bereiken, diende de auteur 'Christelijke vrijmoedigheid, maar ook reserve en pudeur' te betrachten. De derde eis oversteeg feitelijk de andere twee, want geen enkele katholieke roman mocht zich onttrekken aan 'de beantwoording der eeuwige vraag: *Quid est Veritas?*' Uiteraard betrof het hier de katholieke *Veritas*.

Al met al zwaarwegende eisen, waaruit bleek hoe serieus Marie Sloot haar nieuwe oeuvre nam. Ze vond de Max-boeken dan ook van meer waarde dan alle moderne literatuur bij elkaar en superieur aan auteurs als Top Naeff (1878-1953), Herman Robbers (1868-1937), Ina Boudier-Bakker (1875-1966), hoe 'knap geschreven' hun romans ook waren:

Zij hebben afgerekend met God, hemel en hel. Deze begrippen zijn geheel verouderd, dus rekenen zij er niet mede. Maar hierdoor ook ontnemen zij aan hun werk het begrip van het tijdloze. Zij bouwen in zand en niet op de eeuwige rots, daarom vermogen zij niets als voorbijgaande belangstelling op te wekken.⁵⁵⁶

Los van deze even meedogenloze als verheven gedachten, hield Marie rekening met de prozaïsche werkelijkheid van de *pecunia*. Met uitgeverij Veen - die alle Max-boeken zou publiceren - correspondeerde ze over contracten en honoraria. Al had ze aan Jan van der Lans geschreven dat geld in dit geval niet van belang was, haar zakelijk instinct verloochende zich ook deze keer niet.

Uiteraard voldeden de Max-romans voorbeeldig aan de door de auteur zelf gestelde eisen in *Boekenschouw*. Elk boek bevatte een hoogstaand thema, uitgewerkt in verschillende intriges en personages, waarna het de lezer volstrekt duidelijk was wat er onder *Veritas* verstaan diende te worden. Het oeuvre maakt dan ook een tamelijk dogmatische indruk; ruimte voor nuance werd niet geboden.

In het debuut *Bij ons* (1908) had Max al een tamelijk vernietigend oordeel uitgesproken over het protestants-katholieke huwelijk, en dat werd in *Aan d'Overkant* lichtjes herhaald. Het leek een vervolgroman te zijn, deels met dezelfde personages, maar nu vanaf de protestantse 'overkant' geschreven. Ook deze keer zijn de meeste huwelijken ongelukkig, hetzij door een andere godsdienst, hetzij door een verschillende beleving van dezelfde godsdienst, met daarbij altijd de factor stand. Wie zich niet naar de stand wist te gedragen, of met iemand van een andere stand trouwde, ging vrijwel zeker het ongeluk tegemoet. De beschrijving van dergelijke personages is soms dermate scherp, dat Marie ze waarschijnlijk naar het leven getekend heeft, zij het vermengd met haar eigen opvattingen. Zo verschijnt er een mevrouw Ameland:

Mevrouw Ameland was een goedige, een beetje ijdele vrouw aan den verkeerden kant der vijftig, wier illusie het was vasten voet te krijgen in de deftige, Amsterdamsche katholieke kringen. Zij had twee dochters, geen bijzonder mooie meisjes, maar toch wel elegant, of liever met een eigenaardige buitenlandsche, eenigszins gedurfde manier van zich te kleeden en optreden. Jenny en Daisy hoopten met mama, dat het eens door kracht van geld zou gelukken er in te komen.

Zij waren zeer godsdienstig, mijnheers borst was met de orde van St. Gregorius versierd, - mevrouw droeg haar Pro Ecclesia et Pontifice in goud, - welverdiende onderscheidingen, want zij hadden in het vreemde land veel gedaan voor den godsdienst en de missiën. Eenvoudig van afkomst, lieten zij er zich op voorstaan dat zij het zoover in de wereld hadden gebracht, dit parvenuachtige of zooals de nieuwste term luidde, - protzerige - deed hun geen goed.⁵⁵⁷

Ondanks een aanzienlijke hoeveelheid ellende is er ook enig geluk in *Aan d'overkant*: de domineeszoon Bruno bekeert zich tot het katholicisme en Mia (dochter van Alfred en Louise van Berne uit *Bij Ons*) gaat in een klooster.

De derde roman *Drijfzand* (1916) vormt een twee-eenheid met *Stofgoud* (1917). In beide boeken gaat het over schuld en boete, over verantwoordelijkheid en over de ware bete-

kenis van goede werken verrichten, in het kort: de zoektocht naar een deugzaam leven. Het zijn sombere boeken, met de dreigende schaduw van de Eerste Wereldoorlog, met vragen over de morele rechtvaardiging van euthanasie op een dementerende man, en met vooral veel angst. Ook hier beschrijft Max nauwelijks gelukkige huwelijken. Wel verschijnen in *Drijfzand* twee vrouwen - zusjes - die in vrede en harmonie samenleven. Een opvallend contrast. Het laatste boek *Poverella* (1922) bevat de geschiedenis van Marcelle Rozinga, die mystica is, wat hier gepresenteerd wordt als de overtreffende trap van katholiek gelovige. Zij verliest haar contact met God wanneer ze verliefd wordt op een man, en ze hervindt dit weer wanneer ze de man verloochent. Het een of het ander, dat was de keuze die ook in andere romans nooit werkelijk een vrije keuze was. Zowel *Aan d'Overkant* als *Poverella* zouden herdrukt worden, respectievelijk in 1916 en in 1929. Waarschijnlijk genoten ook de andere romans bij het publiek een zekere populariteit. De literaire critici reageerden zeer gemengd. Dat had niet alleen te maken met de literaire waarde en de dwingende *Veritas*-boodschap, maar eveneens met de nieuwe context waarin ze verschenen. Het realisme en zelfs het naturalisme wonnen ook voor de katholieken aan betekenis. Dat ging ten koste van het geïdealiseerde proza dat het kenmerk was van de Melati-romans. De roman *Bij Ons* heette al voor die tijd 'een meer gewaagde werkelijkheidsuitbeelding' te zijn.⁵⁵⁸ *Van onzen Tijd*, dat in navolging van de Tachtigers een pionierspositie had ingenomen, verloor rond 1916 steeds meer letterkundige status aan het nieuwe maandblad *De Beiaard*. Daar kwam bij, dat er een roep klonk om 'de katholieke roman'. Men wilde iets realistischer lezen dan Jan van der Lans en Melati van Java. Maar er was 'zo goed als niets'. In dit tijdsgewricht verschenen deze romans. Over Max werd nog in 1953 geschreven:

de taaie onbekende, volgens sommigen A.B.H. Gielen S.J., volgens anderen F. Hendrichs S.J., volgens derden helaas niet eens een Jezuiet, maar slechts een medicus of een juffrouw, gaf in zijn hevig-apologetische, maar tegelijk onbarmhartig-critische roman *Bij Ons* (1909) en een paar vervolgen geen kunst en geen psychologie en van de samenleving een beeld, dat de caricatuur hier en daar nadert, maar is bij gebrek aan beter althans enigermate aanvaardbaar als spiegel van een kenteringstijd.⁵⁵⁹

Zo werd het eerder dus gevoeld: een tijdbeeld, vol realisme en confrontatie. Daarin lag ook ongetwijfeld de triomf die Marie moet hebben gevoeld over haar critici. Zij hoefde slechts van naam en stijl te veranderen, nieuwe thema's te kiezen en ze werd weer volop besproken, zij het niet altijd even gunstig. Want terwijl *Bij Ons* nog met enige welwillendheid was ontvangen, kreeg de opvolger naast lof ook heftige kritiek. Het dagblad *De Tijd* vond alleen maar goeds in de roman en in de auteur wiens 'mooi denken en voelen' geprezen werd. De recensent had de roman héél goed begrepen:

'Bij Ons' is groot het katholiek beginsel, doch dit laait zijn hemelzonneglorie eerst uit, als door het offer, de Overkant-grootheid den Katholiek bezielend beheerscht. Dit zijn twee Rembrandt-stukken, waar ik Max voor dank, waar ik nog dikwijls met ontroering op staren zal...⁵⁶⁰

Deze regels zullen menigeen tot herlezen hebben gedwongen. Het leek wel proza van de Tachtigers. Dan was de katholieke Gerard Brom (1882-1959) gemakkelijker te begrijpen. In *De Beiaard* besteedde hij ettelijke pagina's aan *Drijfzand* (waarbij hij ook iets zei over de eerdere romans) en in een latere aflevering ruimde hij twee pagina's in voor *Stofgoud*, de roman uit 1917. Hij speculeerde uitvoerig over de identiteit van de auteur, van wie hij meende dat het een vrouw was: 'Echt vrouwelijk is de verachting voor redelijke

leestekens niet alleen, maar ook voor een ordelijke zinsbouw.⁵⁶¹ Brom beschouwde het boek als een uitgave die voor twee doelgroepen stichtend wilde zijn: Katholieken en 'andersdenkenden'.⁵⁶² Zijn eindoordeel was gemengd: de boeken vormden een 'welkome salonreeks' en hij vond ze 'artistiek slap, maar brandend actueel'.⁵⁶³ Een dergelijk publiek oordeel zal Marie hem niet in dank hebben afgenomen: zij kenden elkaar via de *Violier*, en ook had dezelfde Brom haar verzocht medewerkster van *De Beiaard* te worden, hetgeen zij had toegezegd. In de eerste twee jaargangen verschenen evenwel geen bijdragen van haar hand. *De Tijd* wist over *Drijfzand* (1917) weinig zinvols te zeggen. Eigenlijk vond men de roman niet te begrijpen: niet naar de inhoud, en niet naar de bedoeling ervan:

Is de thesis dan mogelijk: de mensch kan in véél zich zelf verliezen? Of is de thesis: enkel wie volop Katholiek is, staat vast in het leven? Ik weet het niet, ik zie enkel uit mekaar gerukte menschen doch geen idee-verband. Mijn hoofd is óók uit mekaar na dit boek, ik heb een gevoel of er kermis is in mijn bovenhuis; geen enkele figuur komt tot stilstand; de draad van het verhaal is me ontsnapt, ik zie niets dan heel rare, op en neer schokkende onsympathieke drijfzanders.⁵⁶⁴

En hoe onaangenaam dat ook klonk, het was nog lief vergeleken bij hetgeen Isr.[ael] Querido in zijn kolommen voor het *Algemeen Handelsblad* verkondigde. In zijn Letterkundige Kroniek spotte hij met het boek: 'Welk een vermakelijk groepje katholieke en niet-katholieke menschen brengt Max van Ravestein in dit boek bijeen.'⁵⁶⁵ Met veel verkleinwoorden, citaten van Nietzsche en geestige vergelijkingen bracht Israëls zijn vernietigende oordeel over, zonder het expliciet te vellen: deze roman hoefde men niet serieus te nemen. Toch zou dezelfde Querido nogmaals zijn tijd besteden aan een vergelijkbare recensie over *Poverella* (1922). Drie kolommen lang fulmineren tegen de inhoud, strekking en personages met als conclusie: 'Wat ik voor mezelf heb kunnen vaststellen, is de roerende onnoozelheid van deze paar honderd bladzijden leuterproza.'⁵⁶⁶ Toen in 1923 zelfs *De Tijd* een zeer negatieve recensie over *Poverella* plaatste ('vaak slordig en oppervlakkig dilettaantisme'⁵⁶⁷) liep de gifbeker voor Marie waarschijnlijk over, die nimmer zulke slechte kritieken over haar werk had gekregen. Wel werden zowel *Aan d'overkant* als *Poverella* herdrukt, waarmee de lezers in zekere zin het laatste woord hadden.

11.2 Amsterdamse ontwikkelingen

In 1912 verscheen een boek dat in Nederland grote weerklank zou vinden. In *Door duisternis tot licht*, een brievenbundel van wijlen Raden Adjeng Kartini (1879-1904), klonk de stem van een Javaanse vrouw van adel, die zich uitsprak over onderwerpen die in Nederland van belang werden gevonden. Zij schreef aan vele correspondentievrienden en -vriendinnen in Nederland over kiesrecht voor vrouwen, de zogeheten 'opheffing' van Javanen en tal van andere kwesties. *Door Duisternis tot licht* raakte velen, wat zowel met de inhoud als met de persoon van de schrijfster te maken had. In Raden Adjeng Kartini verenigden zich mooie eigenschappen: zij was vrouw, van adel en Javaans. Daarbij had zij - mede door haar Europese opvoeding - waardering voor de Nederlandse cultuur. Het was gemakkelijk en veilig om sympathie voor haar te voelen en te uiten: op geen enkele manier vormde ze een bedreiging. Raden Adjeng Kartini werd openlijk bewonderd. Een gevoel van 'nu zeggen ze het zelf' zal daaraan niet vreemd zijn geweest: de opheffingsgedachte werd vertolkt door een hoogstaande persoon uit het Indonesische volk. In het feministische tijdschrift *Evolutie* verscheen een tweedelig

artikel over het boek en Kartini, getiteld 'Over de emancipatie der Javaansche vrouw'. Daarin toonde de vooraanstaande feministe Josephine Haver (1868-1945) zich enthousiast over de uitgave:

Nu eens met heftige verontwaardiging, dan weer met bittere ironie of met vlijmend sarcasme legt zij telkens en telkens den vinger op de wonde plekken in de Javaansche samenleving en wijst haar zusters met groote juistheid den weg, dien zij te volgen hebben, willen zij in waarheid tot hare emancipatie bijdragen en ook Kartini roept hare Javaansche sexegenooten toe, wat de Europeesche pioniersters reeds zoo vaak als haar meening uitten: 'Wij moeten onszelf mondig verklaren en de wereld dwingen onze mondigheid te erkennen; wij *willen* het.'⁵⁶⁸

En zij besloot: 'Mijns inziens hoort dit boek thuis in elke bibliotheek van eenige feministische strekkingen zooveel mogelijk in 't bezit van elke vrouw, die belangstelt in de vrouwenbeweging en haar ontwikkeling, zoowel elders als hier.'⁵⁶⁹ Meer vrouwen zullen zich hebben herkend of geïnspireerd gevoeld door het boek en de gedachten erin. Marie Sloot behoorde zeker tot hen; tijdens een interview in 1922 denkt ze terug aan Indië om dan te verklaren: 'ik zou zoo graag Indië nog eens zien... En dan zou ik ook zoo gaarne willen medewerken aan de opheffing van de Javaansche vrouw. Ik werd indertijd zeer getroffen door Kartini's *Van Duisternis tot Licht*'.⁵⁷⁰ Opheffing en ontwikkeling lijken de trefwoorden te zijn van deze jaren. Om katholieken en andersdenkenden te stichten, schreef Marie haar Max-romans, om meisjes op het juiste pad te brengen en te houden, was zij actief in de Vereeniging tot bescherming van Roomse meisjes.

Al waren er geleidelijk wat katholieke vrouwenverenigingen ontstaan, van een grote katholieke vrouwenbeweging was nog geen sprake. Het was de eerder genoemde priester Ariëns die hiervoor steeds vastere ideeën begon te ontwikkelen en onomwonden voor een bond pleitte: 'Alleen een bond, bestuurd door onze vrouwen zelf, laat haar toewijding, scherpzinnigheid en tact tot ontwikkeling komen.'⁵⁷¹ Hoe ondersteunend dit ook klonk, Ariëns ging er vanzelfsprekend van uit dat deze ontwikkeling geheel en al in lijn zou zijn met de bestaande katholieke gedachten over vrouwen, zonder dat de vrouwen een eigen, wellicht tegendraadse, visie erop na zouden gaan houden. Maar kennelijk bestond er wel degelijk een neiging hiertoe onder 'onze' vrouwen. Begin maart kwam een aantal vrouwen bijeen in een Nijmeegs klooster om van gedachten te wisselen over een Katholieke vrouwenbeweging; onder hen bevond zich Albertine Steenhoff-Smulders.⁵⁷² Dat was al te veel eigen initiatief; in een najaarsvergadering van Nederlandse bisschoppen werd besloten dat er géén landelijke katholieke vrouwenbond zou komen.⁵⁷³

Toch bleken de katholieke vrouwen mondiger te zijn dan de bisschoppen dachten. In december 1912 stond er een opmerkelijk bericht in dagblad *De Tijd*, dat in alle korthed een wereld van autonomie toonde:

In een gisteren gehouden huishoudelijke vergadering heeft zich nu het comité, dat de statuten voor den R.K. Vrouwenbond alhier zal ontwerpen, definitief geconstitueerd. Het wordt thans gevormd door de volgende dames (in alphabetische volgorde) Mej. M. Bonnike, mevr. H. Dütting, mevr. J. Geels, mevr. J. Kälier, en mej. M. Sloot.

Bij stemming werd met algemeene stemmen mevr. J. Kälier-Wigman tot secretesse gekozen. Tot verkiezing van een voorzitster werd niet overgegaan, wijl de geestelijk adviseur voorloopig de leiding heeft.

In een algemene vergadering van 20 December zullen de concept-statuten worden behandeld.⁵⁷⁴

Al snel zou de leiding in handen komen van Mej. M. Bonnike, de nicht van Ariëns, die daarmee de eerste voorzitter werd van de R.K. Vrouwenbond.⁵⁷⁵
Het officiële doel van de bond luidde:

...deelneming der vrouw aan het kath. leven in de zin der Encycliek 'Rerum Novarum' en 'Graves de Communi Dire' in gehoorzaamheid aan Z.D.H. den Aartsbisschop op de krachtigste wijze te bevorderen, met uitsluiting van politieke actie.⁵⁷⁶

Dat was de bedoeling van de geestelijkheid: de vrouw moest gehoorzamen: niet alleen aan de wet, maar ook diende ze haar plaats te kennen in de geestelijke hiërarchie. Tussen theorie en praktijk bleek uiteraard een verschil te zijn. De Vrouwenbond zou zich over heel Nederland vertakken en in de loop der tijd uitgroeien tot een netwerk van vele duizenden katholieke vrouwen met een eigen blad *De katholieke vrouw*. Vrouwen vonden elkaar in dit nieuwe netwerk, leerden van elkaar en bemoedigden elkaar. *De katholieke vrouw* berichtte regelmatig over vrouwen die romans schreven, die in het openbaar spraken, die een vereniging leidden, en die talloze andere kwaliteiten bezaten, kwaliteiten die volstrekt gelijkwaardig aan die van mannen leken te zijn. En toch werden haar tal van mogelijkheden ontzegd: omdat zij vrouw waren.

Het waren drukke tijden voor Marie. Ze ging vrijwel geheel op in de Katholieke vrouwenwereld die haar inzet en werkkraft met dankbaarheid moet hebben aanvaard. Ook bezocht ze met enige regelmaat de bijeenkomsten van De Violier, waar ze vertrouwde en nieuwe kennissen ontmoette. Er waren familie-aangelegenheden die haar weemoedig moeten hebben gestemd over de voorbijgaande tijd: uit Indië kwam in 1913 het bericht dat haar peettante Albertina van Spreeuwenburg gestorven was. Weer was er een band doorgesneden die haar met Indië had verbonden.

Op De Violier onderhield zij een vriendschap met de schilder Jan Toorop (1858-1928), die net als zij uit Indië kwam. Voor haar *Liber Amicorum* tekende hij een kinderkopje. Toorop op zijn beurt was bevriend met Jan van der Lans; de wereld was weer klein.⁵⁷⁷ Dat Toorop destijds een leven leidde dat in katholieke ogen zondig moet zijn geweest, weerhield Marie niet van de omgang. Vermoedelijk had zij dankzij de Vereeniging ook een ruimer begrip ontwikkeld van de werkelijkheid, waar niet alles geheel verliep volgens de katholieke principes. Dat gold zeker voor Toorop, die in deze tijd weliswaar getrouwd was met de Ierse Annie Hall, maar ook een verhouding had met de schilderes Miek Jansen. Niet iedereen wilde dat door de vingers zien of vergoelijken wegens een artistieke natuur. Een van Chrisjes schoondochters noemde de kringen rondom Toorop: 'Een weeë bedoening.' En verder schreef ze:

Mama Kortenhorst, de tantes namelijk Marie Sloot en tante Lina Schefler plus enige Jezuiten (die volgens ons heel goed wisten dat Toorop niet katholiek was in de traditionele zin maar wel een diep gelovig mens met sterk mystische inslag), die vrouwen vooral en zeker ook An, gaven daar de toon aan. Je zou het kunnen vergelijken met Baghwan, die in zijn ijdelheid zich liet leven door een troep sterke vrouwen, die de held aanbidden en hem tot iets maken wat hij zelf niet zo erg bedoelde. Het verschil is wel, dat Toorop een groot kunstenaar was en nog lang bleef nadat hij al gedeeltelijk verlamd was. Vòòrdat er dus een kring was, had An het heel erg moeilijk met hem – hij was ook Oosters sensueel – en bezweek voor veel vrouwen. Mama en de tantes konden *dat* wel begrijpen, maar *niet* het geval Miek – want verliefd zijn was voor hun alléén maar lichamelijk en dat was

het in dit geval niet in letterlijke zin. De man was uitgeblust en het meisje was een tijdverschijnsel, een bloedeloos, vergeestlijkt type. Doordat ze grote artistieke begaafdheden bezat, waarvan geen enkel talent groot genoeg, maar héél intelligent de man kon begrijpen en erudiet met hem omgaan en haar liefde waarschijnlijk adorerend en nauwelijks sensueel was, werd het wee (voor ons en Gerard Brom!) en voor Toorop ijdelheid strelend en voor de braaf Roomse dames slechts voor één uitleg vatbaar en voor An hetzelfde als altijd!⁵⁷⁸

Het is een brief waar helaas verdere toelichting aan ontbreekt, en evenmin een vervolg. Wel lijkt het inderdaad aannemelijk dat Marie en Lina verstand van 'Oosters sensueel' hadden, beter gezegd van mannelijk sensueel en de expressie daarvan. Marie evenals Lina kwamen via de Vereeniging met tal van zaken in aanraking die met seksualiteit te maken hadden, van ongehuwd moederschap tot aan bordelen. Zij waren dus uitstekend op de hoogte. De 'braaf Roomse' dames begrepen meer dan de generaties die na hen kwamen zich konden of wilden voorstellen. Of Marie of Lina met Chrisje ('mama Kortenhorst') werkelijk de toon aangaven, valt te betwijfelen. Zeker de eerste twee hadden het daar te druk voor, en daarbij bezat Marie weinig aanleg voor het adoreren van mannen.

Dat 1913 een belangrijk jaar was voor het Koninkrijk der Nederlanden, werd in het land allerwege gevoeld. In dit jaar immers zou het koninkrijk der Nederlanden honderd jaar bestaan, na deel uitgemaakt te hebben van het Napoleontische keizerrijk. In 1813 werd Nederland vrij, onafhankelijk en een staat. Het eeuwfeest ervan leek dan ook vooral een nationalistisch karakter te bezitten. Het 'wij zijn Nederland' klonk in de vieringen door. Ook de vrouwenbeweging beseftte iets met dat jaar te moeten doen, want:

Nederland staat even stil en blikst terug op de vervlogen 100 jaren - 't Ziet zich zelf als 't ware in den spiegel en vraagt met eenige zelfbewustheid naar zijn eigenwaarde in vergelijking met andere naties. - 't Is dan noodig dat de vrouw van zich late hooren, opdat haar zaak niet op den achtergrond wordt geschoven.⁵⁷⁹

Op welke wijze de vrouwen van zich konden laten horen, was snel besloten: via een tentoonstelling, een die vergelijkbaar zou zijn met de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid uit 1898. Uit deze kringen kwamen ook de eerste betrokkenen, die snel aangevuld werden met anderen. Adviezen werden ingewonnen bij onder andere Johanna W.A. Naber (destijds de redactrice van het Tentoonstellings-orgaan *Vrouwenarbeid*) en bij Marie Sloot.⁵⁸⁰ Er ontstonden verschillende comité's, er werd veelvuldig vergaderd en het plan kreeg steeds vastere vorm: een tentoonstelling die een beeld zou geven van een eeuw vrouwen in Nederland en in de koloniën, te houden op Meerhuizen, een gebied even buiten Amsterdam, van mei tot en met oktober 1913. De naam van de tentoonstelling zou worden: *De vrouw 1813-1913*.

Hoe mooi en groot de plannen ook waren, hoe indrukwekkend de tentoonstelling ook zou zijn, de vlag dekte de lading bepaald niet. Want 'de' vrouw, dat was te absoluut gesteld. Om te beginnen namen vrijwel geen katholieke vrouwenorganisaties deel aan de tentoonstelling. Dat kwam doordat de tentoonstelling geleidelijk de naam had gekregen een pleidooi te zijn voor het vrouwenkiesrecht. In de katholieke pers werd hiertegen gewaarschuwd, waarna vele katholieke verenigingen zich terugtrokken.⁵⁸¹ Daardoor bleef de grote omvang van het katholieke verenigingsleven, waarbij de filantropie was inbegrepen, ongezien. Dat was extra spijtig, omdat koningin Wilhelmina de tentoonstelling met een bezoek vereerde.

In welke mate de adviezen van Marie waren ingewonnen, laat zich snel begrijpen: in het

Orgaan van de Vereeniging schreef ze onder andere:

Voor de Tentoonstelling 'de Vrouw 1813-1913' te Amsterdam is voor de afdeeling 'Zedelijkheid' een boekje samengesteld, dat een overzicht geeft van al hetgeen er gedurende de laatste eeuw op dit gebied in Nederland is gepresteerd geworden. Eigenlijk is dat laatste niet juist.⁵⁸²

Ze wilde niet op 'enkele kleine feilen' wijzen, maar het moest haar van het hart dat er leemtes waren: 'Bijv. als op pag. 47 is vergeten bij 1902 de oprichting te vermelden der RK Ver. t. Bescherming v. Meisjes in Nederland.'⁵⁸³ Het moet haar gestoken hebben, omdat zij inmiddels elf lange jaren voor de Vereeniging werkte. Hoe groot de afwezigheid van de katholieke vrouwenwereld was, bleek uit een kloek tweedelig boek dat ook in 1913 verscheen: *Het Katholiek Nederland 1813-1913*.⁵⁸⁴ Hierin werden verschillende organisaties genoemd, waarbij de naam van Marie Sloot herhaaldelijk viel. Ze schreef een artikel over de Rooms-Katholieke Meisjesbescherming, waarin ze indrukwekkende cijfers wist te noemen.⁵⁸⁵ Ze kwam indirect voor in het artikel over de Rooms-Katholieke Vrouwenbond, waarin vooral de Amsterdamse afdeling werd geprezen waarvan zij deel uitmaakte.⁵⁸⁶ Uiteraard verscheen haar naam herhaaldelijk in het artikel over katholieke literatuur.⁵⁸⁷ Gelukkig kwam ze evenmin als haar grootvader voor in de schets over de missie in Indië, al werden de gebeurtenissen in Semarang rond monseigneur Grooff wel ettelijke pagina's lang beschreven.⁵⁸⁸ Als *Katholiek Nederland* iets duidelijk maakte aan de Tentoonstelling, dan was het dat ze een groot gemis leden. Er was nog een ander gemis, al leek men dat daar niet zo te ervaren. Evenals op de vorige tentoonstelling in 1898, werd ook nu aandacht besteed aan de koloniën. De gids *Ons huis in Indië*, geschreven door Marie van Zeggelen, gaf treffend de visie weer die de organisatrices bezaten. Het was óns huis, het huis van de Europeanen, van de Europese maatschappij die in Indië bestond, en de koloniale macht besliste over wie er in dat huis mocht komen en op welke voorwaarden. De wij-zij tegenstelling was duidelijk: wij, de beschaafde Europeanen, zij de Inheemsen die evenals in 1898 dankbaar moesten zijn voor opheffing tot het niveau van de Europese beschaving. Aan de positie van Indo-Europeanen werd geen aandacht besteed. Er spraken ook geen vrouwenstemmen over Inheemse voormoeders. Wel was er aandacht voor Raden Adjeng Kartini, wier denkbeelden men op dezelfde lijn vond staan met de troonrede van 1913, die met instemming geciteerd werd:

De Regeering oordeelt het hare roeping ook in de Kolonieën de volkswelvaart te verheffen en aan te kweeken het besef van saamhoorigheid van Moederland en Kolonieën van al de bewoners dezer gebiedsdeelen. Zij zal haar doel nastreven door bevordering der volksopvoeding, zich aanpassende aan de behoefte der verschillende groepen, waaruit de bevolking in Nederlandsch-Indië bestaat en opwekkende tot verdraagzaamheid op het gebied van den godsdienst en onderlinge waardeering der rassen.

Voor geen enkele Regeering is het mogelijk VOLKSopvoeding ter hand te nemen, zonder de noodige aandacht te schenken aan de opvoeding der VROUW. Wil het boven in de Troonrede neergelegde in vervulling gaan, dan zal dus ook rekening gehouden moeten worden met de behoefte van die groep der bevolking in Nederlandsch-Indië, die door de vrouwen gevormd wordt en in welke richting zich onze Regeering te bewegen heeft om, met in-acht-name der grootste verdraagzaamheid op godsdienstig gebied en zich aanpassende aan hare behoefte, de belangen der Inlandsche vrouwen te behartigen, dat leert ons in veel opzichten het boek van KARTINI.⁵⁸⁹

Het was dan ook geen wonder dat de koningin tijdens haar bezoek ook het 'gewijde KARTINI-hoekje' aandeed, en een grote belangstelling aan de dag legde.⁵⁹⁰ Véél leek er in dit opzicht niet veranderd ten opzichte van de eerdere tentoonstelling. Vrouwen wilden de Inheemse vrouwen gaan opvoeden, eens te meer gelegitimeerd en geïnspireerd door een troonrede. Was er in 1902 sprake geweest van een ethisch besef, nu was volksopvoeding een concreet en praktisch doel geworden. De enige Indonesische vrouw die geraadpleegd werd, was dood en had slechts 'een hoekje' op het grote terrein toebedeeld gekregen. De visie en het enthousiasme die in het blad doorklonken, gaven blijk van een verkokerde blik: de organisatrices zagen slechts in Indië degenen die zij wilden zien, en andere ontwikkelingen negeerden zij alsof ze niet bestonden. Daarvan kennis nemen was zeer gemakkelijk: men hoefde het *Koloniaal Weekblad* maar in te zien.⁵⁹¹ Had Marie haar eigen katholieke wereld, de tentoonstellingsvrouwen creëerden niet minder hun eigen universumpje.

11.3 Het wereldtoneel

Al heette Nederland 'neutraal' te zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), de schaduw ervan werd wel degelijk gevoeld in Nederland. In de Max-roman *Drijfzand* had Marie een somber beeld geschetst van groeiende angst en onzekerheid over de toekomst, emoties die zij wellicht zelf ook kende. De gevolgen van de oorlog kwam ze tegen in haar werkzaamheden voor de Vereeniging ter Bescherming van Jonge meisjes. Als redactrice van het *Orgaan* was ze op de hoogte van hetgeen er in de afdelingen en correspondentschappen gebeurde. Alle post ging naar de Van Baerlestraat 92, waar zij en Lina woonden. Het werk had zich de laatste jaren aanzienlijk uitgebreid, niet alleen door een groei in de aantallen katholieke meisjes die steeds vaker leken te verhuizen, maar ook doordat de Vereeniging zich voortdurend bezon en herbezon op de taak. In 1912 legde de redactrice Sloot prangende vragen voor aan de leden:

Moeten wij ons beperken tot het gebied van de reizende en trekkende meisjes, of moeten wij ons beweegen op het geheele terrein, dat zich uitstrekt over alle belangen, zoowel geestelijk als stoffelijk, der vrouwelijke jeugd?
Welke banen zal men opgaan?
Lezeressen, want aan u is in de eerste plaats het woord gericht, laat uw gedachten hierover gaan, spreek er over met geestverwanten, schroomt niet aan de Redactie van dit *Orgaan* een artikeltje te zenden, waarin Gij uw gevoelens hieromtrent te kennen geeft. Alles zal dankbaar aanvaard worden.⁵⁹²

Naast haar werk als redactrice vervulde Marie vanaf 1913 een waarschijnlijk coördinerende taak als presidente van de avondbijeenkomsten, waar de meisjes onder toezicht cursussen konden volgen en zo op een nuttige en gezellige manier samen konden zijn. Deze bijeenkomsten kwamen evenals de andere activiteiten onder druk te staan, naarmate de oorlog voortzette.

In het *Orgaan* stond in toenemende mate te lezen hoe de bestuurderessen worstelden met de tijdsomstandigheden. In 1915 - inmiddels vanuit de woning aan de Banstraat 17 - verschenen veelzeggende berichten. Ook de jaarverslagen van de Vereeniging leken om eenzelfde vraag te draaien: wat moeten we beginnen met al deze meisjes? In het verslag over 1915 stonden de problemen en twijfels zwart op wit:

Ook in 1915 zijn wij meer dan gewoonlijk met buitenlanders in aanraking

geweest.

Of wij veel succes gehad hebben? Och, hiernaar vragen wij niet. Maar men houde wel in het oog, dat zij, veelal geen prima kwaliteit individuutjes zijn. Medelijden moet men met hen hebben, veelal zwakke naturen als zij zijn, die als een schip zonder stuur moeten ronddwalen. In overleg met het Belgische Vluchtelingen-comité hebben wij nog getracht Belgische meisjes in fatsoenlijke Kath. gezinnen onder te brengen, maar onze pogingen zijn niet bijzonder geslaagd. [...]

Opmerkelijk is het groot aantal Limburgsche meisjes, die zich tegenwoordig bij ons aanmelden. Ook dit zal te wijten zijn aan de historische tijden, die wij beleven. Waar bij normale toestanden de Limburgers zich meer aangetrokken voelen tot de hen verwante Belgische bureu, moeten zij nu, noodgedrongen, hun toevlucht nemen tot de Nederlandsche steden.⁵⁹³

In de Afdeeling Amsterdam werd vaak vergaderd, en Marie was er vrijwel elke keer bij. Moeilijke vergaderingen waren het, die veel werk voor het relatief kleine bestuur inhielden. Altijd waren er lastige gevallen: meisjes die bezocht of ondersteund moesten worden, meestal beide, en van wie vaak de achtergrond onderzocht werd. Voortdurend diende men te overleggen met zusterverenigingen, met gemeenten en met andere betrokkenen. En hierbij kwam nog het gewone reilen en zeilen dat eigen is aan elke vereniging. Om de werkzaamheden te vergemakkelijken, probeerde men samen te werken met de R.K. Vrouwenbond, maar de accenten in het werk lagen net even anders. Zoals Marie nog in 1914 in het *Orgaan* had geschreven:

Wat de meisjesbescherming doet voor het jonge meisje, gaat de vrouwenbond doen voor de moeder. De moeder toerusten met meer maatschappelijke kennis, verlicht in de toekomst de taak der meisjesbescherming, want de medewerking der moeder waarborgt betere omstandigheden voor de dochter.⁵⁹⁴

Het groeiend aantal Belgische vluchtelingen drukte op de middelen van de Vereeniging, en eens te meer toen bleek dat veel van de meisjes in Nederland wilden blijven. Dat kon niet de bedoeling zijn. In het *Orgaan* schreef Marie zo tactvol en duidelijk mogelijk wat de Afdeelingen in het Zuiden moesten doen:

Het is ons gebleken, dat verscheiden Belgische meisjes heel graag in Nederland zouden blijven; enkelen hebben reeds 'kennis' gemaakt met militairen of burgers, anderen verkeerden in den waan, dat Nederland steeds van melk en honig overvloedt; hoe het ook zij, ook hier zij voorzichtigheid aanbevolen. Tenzij men de stellige zekerheid hebbe dat het meisje in haar vaderland geen bloedverwanten heeft, tenzij men voor het meisje, ook voor de betrekking kan instaan, blijve men er buiten. Later, als het meisje om welke reden ook geen betrekking heeft, zou zij zich door het gevoel van verlatenheid zoo licht laten medeslepen en dan... meer behoeven wij hier niet bij te voegen. Dus ook hier volge men de gedragslijn van onze Vereeniging en late het meisje zoveel mogelijk in de omgeving, waar zij thuis hoort.⁵⁹⁵

Terugsturen dus, naar de omgeving 'waar zij thuis hoort'.⁵⁹⁶ Dat wilde zeggen: in een katholieke levenssfeer, indien aanwezig. Met het natrekken van deze en andere vluchtelingen had de afdeling Stadsonderzoek het zeer druk. Lina werd tijdens de oorlogsjaren vice-presidente, wat nog eens onderstreept dat het leven van Marie en Lina in deze tijd vrijwel geheel in het teken van de Vereeniging stond. Om een indruk te geven van de hoeveelheid en nationaliteiten van de meisjes: in 1918 meldde Stadsonderzoek dat er

het jaar ervoor zich 2035 meisjes in Amsterdam hadden gevestigd: 'Hieronder waren 118 Duitsche, 197 Belgische, 5 Fransche en 2 Oostenrijksche meisjes. Allen werden bezocht, enkelen zelfs meermalen, waar dit gewenscht was.'⁵⁹⁷

Tijdens de oorlogsjaren groeide het werk voor de Vereeniging niet alleen, maar het veranderde ook door de nieuwe tijd. De meisjes werden moderner: ze wilden dans-avondjes, naar de bioscoop, ze wilden andere betrekkingen dan in de huishouding en ze wilden meer geld verdienen. Het werd moeilijker ze te vormen naar het katholieke beeld van moeder de vrouw. Waarschijnlijk was het hierdoor, dat Marie en Lina in 1918 hun functies neerlegden; al bleef Marie wel bestuurslid van Amsterdam. ook bleef ze de redactie voeren van het *Orgaan*, zij het inmiddels bijgestaan door vijf medewerksters in het land. Werk genoeg dus, en dan schreef ze in het geheim nog aan haar Max-romans.⁵⁹⁸

Naast de modernere meisjes, waren er nog meer veranderingen waarmee Marie te maken kreeg. Twee van de neefjes trouwden in de oorlogstijd, en wel met meisjes uit de vertrouwde familie Kloppenburg. De dochter van Marie's peettante was de inmiddels getrouwde Jans Kloppenburg-Versteegh, die op haar beurt was uitgegroeid tot een bekende kruidengeneeskundige. Rond 1914 kwam zij naar Nederland. Hier vond ze Chrisje terug, de vriendin uit haar meisjestijd. De band bloeide op, zeker toen in 1915 Marie Kloppenburg trouwde met Carel Kortenhorst, en het jaar erna Anneke Kloppenburg in het huwelijk trad met Louis Kortenhorst. Wederom waren de beide families met elkaar verknoot.

Alle oorlogsmoeilijkheden ten spijt, ging in Nederland het openbare leven zo goed mogelijk door. In 1917 verscheen in de bioscopen de stomme film *La Renzoni*, gebaseerd op een roman van Marie uit 1881. Het is de geschiedenis van een Nederlands meisje dat furore maakt in de operawereld. Een advertentie in februari 1917 prees de film aan met onder andere: 'Boeiend Drama in 5 Acten en talrijke Tafereelen. In de hoofdrol de groote Filmactrice de Nederl. Kino-Ster Annie Bos.'⁵⁹⁹ Annie Bos (1886-1975) was destijds een gevierde ster.

Frappant genoeg had Marie zelf enkele jaren geleden nog verzucht dat de avondbijeenkomsten 'een leelijke concurrentie' ondervonden van onder andere die bioscopen.⁶⁰⁰ In Amsterdam draaide de film eerst in het Cinema Palace en daarna in de Witte Bioscoop met als 'explicateur' (uitlegger, verteller) waarschijnlijk Frits Onstee.⁶⁰¹ Ergens tussen die twee bioscopen in moet er iets mis zijn gegaan, want in *De Tijd* ontstond een felle discussie tussen Marie Sloot enerzijds en een naamloze recensent van de krant anderzijds.

Marie opende die discussie met een ingezonden brief, waarin ze om opheldering verzocht: waarom had de film toen die in eerste bioscoop draaide een negatieve recensie gekregen en in de tweede bioscoop een positieve? 'Voor zoover ik kan nagaan, is er niets in veranderd.'⁶⁰² Onder haar ingezonden brief antwoordde de recensent: de film was wel degelijk veranderd. Scènes waren gecoupeerd en de explicatie was daarop aangepast, en dat verklaarde de waardering:

Ik blijf er bij, dat de film zooals zij oorspronkelijk werd vertoond niet eerbaar is en te bejammeren is het, dat, "Melatti van Java" haar overigens mooi werk zoo door een handigen bioscoopexploitant heeft laten verknoeien. Want als ik mij niet vergis kan zulks toch niet zonder haar goedkeuring geschieden.⁶⁰³

Enkele dagen erna was er een nieuwe ingezonden brief van Marie: de coupures waren niet gemaakt, ze wenste niet in discussie te gaan 'over het groote woord "eerbaar"' en oordeelde dat de recensent 'geheel onbevoegd' was te beoordelen in welke mate zij verantwoordelijk was voor 'veranderingen of verknoeiingen in mijn werk.'⁶⁰⁴ Natuurlijk

kwam de recensent weer met tegenbewijzen en met suggestief veel 'in het midden' laten.⁶⁰⁵ Daarna leek de kwestie gedaan, of *De Tijd* zette er een punt achter. Marie Sloot zal er geen vrede mee hebben gehad. Loslaten en vergeten lag haar niet en al was ze nu 64 jaar, haar correspondentie laat zien dat ze er bepaald niet milder op werd. Overigens heeft de film zeker twee jaar gedraaid, tot in Indië toe. Pas in oktober 1919 kondigde *Het Nieuws van den dag voor Nederlands-Indië* in een advertentie de 'laatste voorstelling' aan.⁶⁰⁶

Marie Sloot zocht de media op, wanneer ze zich geraakt en betrokken voelde. Alleen dan reageerde ze: als het op de inhoud aankwam. Haar eigen naam en reputatie gebruikte ze om haar mening kracht bij te zetten, zuiver publiciteitsbejag leek ze niet te kennen. Dat bleek ook in de discussies over het vrouwenkiesrecht, die al eerder kort aan de orde kwamen. Wanneer men haar om een opinie vroeg, gaf ze die, ook al wist ze daarmee in de minderheid te zijn. Dat was al in 1915 gebleken, toen *De Tilburgsche Courant* katholieke vrouwen aan het woord had gelaten over de wenselijkheid van kiesrecht. De meningen waren verdeeld, met die verstande dat ze allemaal neigden naar vóór, behalve Marie. Zij bepleitte het gezinshoofdenkiesrecht, waarvan de getrouwde vrouw uitgesloten moest worden, een standpunt waarvan de krant 'een glimlach van vervreemding' kreeg. Haar mening leek alleen gedeeld te worden door 'mevrouw J.R. van der Lans'.⁶⁰⁷ Maar voor of tegen, in 1917 kregen vrouwen het passieve kiesrecht (zij konden gekozen worden) en in 1919 ook het actieve, waardoor ze zelf konden stemmen. En dat gold ook voor getrouwde katholieke vrouwen. Eerder in dat jaar was er wederom een ingezonden brief in *De Tijd* verschenen, waarin Marie Sloot pleitte voor politieke scholing van katholieke vrouwen; al sprak ze zich deze keer niet uit over de gewenste burgerlijke staat. Ze schreef dat vrouwen op hun kiesrecht voorbereid moesten worden door:

haar op vergaderingen, uitsluitend door haar bezocht, door bevoegde personen nader bekend te maken met het Katholieke Staatsprogramma en met de techniek van het kiesstelsel. Het zal dan later gemakkelijk vallen haar op nader bepaalde wijze verder te organiseren.

De Dioc. R.K. Vrouwenbond, afd. Amsterdam, is trouwens reeds in deze richting werkzaam en zal weldra overgaan tot het oproepen der kath. vrouwen tot dergelijke vergaderingen in verschillende stadsgedeelten.⁶⁰⁸

Zo pragmatisch was Marie, die ook bestuurster was van de Vrouwenbond, dan weer wel. Vrouwen moesten elkaar scholen, en dat het op katholieke gronden moest, dat sprak voor haar vanzelf. Zo was haar wereld: in alles katholiek. Maar Indië had ze niet vergeten.